

MARKKU ROINILA

Substanssit, kappaleet, relaatiot ja kuinka tehdä filosofian historiaa

Pauline Phemisterin haastattelu

”Teemme menneistä ajatuksista ymmärrettäviä omassa ajassamme”, sanoo Pauline Phemister. Hänet tunnetaan erityisesti Leibnizin substanssioppia käsittelevistä kirjoituksistaan, mutta hän on kirjoittanut myös Leibnizin täydellisyyttä koskevista näkemyksistä ja tämän paikasta ekologisessa ajattelussa. Phemisterin muita teoksia ovat *The Rationalists* (2006, johdanto Descartesin, Spinozan ja Leibnizin ajatteluun) sekä lyhennetty ja viitteillä varustettu laitos Locken pääteoksesta *An Essay Concerning Human Understanding* (2008). Phemister työskentelee *reader*-virassa Edinburghin yliopistossa.

Haastattelu tapahtuu Edinburghin yliopiston Institute for Advanced Studiesin työhuoneessa, jossa sijaitsee edesmenneen professori Timothy L. S. Spriggen kirjasto. Sprigge tunnetaan työstään Spinozan, Bradleyn ja Jamesin filosofian parissa sekä omaperäisestä absoluuttisesta idealismistaan, jossa yhdistyvät panpsykismi, determinismi ja utilitarismi. Sijainti on siis mitä sopivin ja vie meidät ensimmäiseen kysymykseen:

Miten kiinnostuit filosofiasta?

Filosofia oli pakollinen oppiaine Edinburghin yliopistossa ja alkuvaikeuksien jälkeen ymmärsin pian, että aivan kaikella elämässä ja maailmassa on merkitystä filosofisen ajattelun kannalta. Tein väitöskirjani Edinburghissa John Llewelynin ohjauksessa. Siihen aikaan Timothy Sprigge oli vastikään nimitetty logiikan ja metafysiikan professoriksi, R. W. Hepburn oli moraalifilosofian professori, ja lisäksi professorina toimi Peter Jones. Filosofian historia oli suosittu aihe laitoksella ja muiden muassa George Davie ja John Jenkins työskentelivät sen parissa.

Kuinka sitten Leibnizin filosofia herätti kiinnostuksesi?

Leibniz esitettiin opetuksessa minulle idealistina, ja tämä ihmetytti minua, sillä en ollut koskaan ennen kyseenalaistanut kappaleiden realisuutta. Miten voimme

elää materialistisessa maailmassa, jos kaikki todella olemassa olevat asiat ovat immateriaalisia ja mielenkaltaisia? Tuo pulma johti väitöskirjaani, vaikka alun perin sen piti koskea muita aiheita Leibnizin ajattelussa.

Tunnetuin työsi koskee substanssin luontoa Leibnizillä. Artikkelissa ”Leibniz and the Elements of Compound Bodies” (1999) ja teoksessa *Leibniz and the Natural World* (2005) esität, että Leibniz säilytti elämänsä loppuun saakka näkemyksen, jonka mukaan kappaleet ovat korporeaalisten substanssien muodostamia kasaumia. Tämä on vastoin vallitsevaa tulkintaa, jonka vakiinnutti Daniel Garber 1980-luvulla. Sen mukaan Leibniz oletti korporeaaliset substanssit vain keskikaudellaan 1680-luvulla ja omaksui myöhemmin idealistisen näkemyksen, että substanssit ovat täysin mentaalisia ja jakamattomia olioita, jotka vain fenomenalisesti muodostavat ulotteisia objekteja.

En usko, että Leibnizillä oli koskaan tätä aihetta koskevaa johdonmukaista näkemystä, johon hän olisi ollut täysin tyytyväinen. Hänen myöhemmässä filosofiansa on kieltämättä idealistisia piirteitä, mutta uskon, että hän yritti mukauttaa todelliset kappaleet filosofiaansa aivan elämänsä loppuun asti.

Mikä tarkkaan ottaen on korporeaalinen substanssi?

Kaikki substanssit ovat Leibnizin mukaan jakamattomia ykseyksiä. Korporeaaliset substanssit ovat eläviä

olentoja, nisäkkäitä, kaloja, kasveja ja muita eläviä organismeja ja pienempiä eläimen kaltaisia organismeja. Niiden jakamattomuuden taustalla on hallitseva monadi tai sielun läsnäolo ykseydessä. Siispä vaikka olennon orgaaninen ruumis jakaantuu äärettömän moniin pienempiin olentoihin (pienempiin korporeaalisiin substansseihin tai pikemminkin näiden substanssien orgaanisiin ruumiisiin), ja vaikka orgaaninen ruumis muuttuu jatkuvasti uusien osatekijöiden tullessa mukaan tai poistuessa, eläin tai korporeaalinen substanssi pysyy itsessään yhtenäisenä, jakamattomana oliona.

Ei ole kuitenkaan helppo sanoa, miten sielu tai hallitseva monadi tarkalleen ottaen on yhteydessä eläimen kaltaiseen korporeaaliseen substanssiin. Yleensä Leibniz-tutkimuksen piirissä ajatellaan, että hän yritti sovittaa eri näkemykset yhteen löytämällä keskitien kahden ääripään välillä. Tässä tapauksessa hän yritti löytää keskitien orgaanisen kappaleen, joka on jakaantunut kasauma, ja tuohon kasaumaan kuuluvan korporeaalisen substanssin jakamattoman luonnon välillä. Mielestäni hallitseva monadi on ikään kuin syy sille, että muut substanssit, jotka muodostavat sen orgaanisen ruumiin – ja tässä mielessä ovat olemassa juuri siksi – muodostavat ykseyden hallitsevan monadin kanssa.

Jos ajattelemme hyljettä, eläin on korporeaalisten substanssien muodostama kasauma, mutta yksi monadeista on vallitseva eli se ”johtaa” koko yksikköä. Miten tämä vallitseva monadi eroaa muista monadeista?

Leibnizin mukaan sillä on enemmän tarkkoja havaintoja kuin yksikön muilla substansseilla. Metafyysisin käsittein se tarkoittaa myös, että sillä on enemmän voimaa tai että se on kausaalisesti vaikuttavampi. Kirjassa esittämäni tulkinta alkaa ajatuksesta, että yksittäinen substanssi tai monadi on yhdistelmä sielusta tai *entelekiasta* ja ensimmäisestä materiaasta tai aktiivisesta voimasta ja primitiivisestä kohteena olemisen voimasta. Tämän käsityksen hyväksyvät kaikki Leibniz-tutkijat, myös ne, jotka kannattavat idealistista luentaa. On myös johdannaisia voimia, jotka

kuuluvat kappaleille ja ovat primitiivisten voimien muunnelmia.

Johdannaisia voimia, jotka toiston ja hajaannuksen kautta muodostavat ulotteisen kappaleen, voidaan tarkastella Descartesin vastaisesti leibnizilaisessa toiston, pluralismin ja jatkuvuuden merkityksessä. Tällöin päädytään lähes spinozalaiseen käsitykseen Leibnizin substanssista, jonka olemusta tai primitiivistä aktiivista tai passiivista voimaa muokataan kahdella tavalla: joko havaintona tai ideana (käytämme spinozalaista käsitteistöä) tai orgaanisten kappaleiden liikkeenä ja vastustamisena. Olemus tai voima on yhtenäistäjää ja siitä ovat peräisin sekä mielen havainnot ja halut että ruumiin liikkeet ja liikkeen vastustaminen. Tämä ei tietenkään ole aivan spinozalainen näkemys, sillä Leibnizille ruumiit ovat substanssien kasaumia (ja siten primitiivisen voiman muuntuminen johtuu siitä, että Jumala on luonut substanssit, jotka muodostavat ruumiin), kun taas Spinozalle ruumiit ovat itsessään jumalallisen substanssin moodeja.

Miten ennalta-asettu harmonia sopii tähän kuvaan?

Leibniz uskoi, että minkä tahansa yksittäisen substanssin havainnot esittävät tai kuvastavat koko maailmaa. Siten yhden substanssin havaintojen ja kaikkien muiden substanssien havaintojen välillä valitsee vastaavuus – isomorfinen kuvaus, voisi sanoa. On myös toinen vastaavuussuhde kaikkien sielujen havaintojen ja halujen ja ruumiiden välillä. Joskus Leibniz kuvaa tätä finaalisten ja vaikuttavien syiden harmoniana: kaikki, mikä tapahtuu maailmassa, voidaan selittää sielujen havainnoilla ja haluilla (finaaliset syyt) ja niiden ruumiiden liikkeillä ja liikkeen vastustamisella (vaikuttavat syyt).

Tuo on varmaankin syy sille, miksi Leibniz mielellään argumentoi, että oma ruumis havaitaan selvemmin kuin maailman muut asiat?

Kyllä, se on olennaista. Muu maailma havaitaan oman ruumiin kautta. Se on vuorovaikutuksessa muiden kappaleiden kanssa mekaniikan lakien mukaan, ja sielu tai mieli representoi kaikkia näitä muutoksia havaitse-

”Ei ole mitenkään tavatonta, että samaa tekstiä käytetään tukemaan aivan erilaisia lukutapoja.”

malla suoraan ne vaikutukset, joita muilla kappaleilla on sen ruumiiseen.

Erottelet kirjassasi kaksi eri tulkintaa kappaleesta Leibnizin filosofiassa – kappale korporeaalisen substanssina ja kappale vain kasaumana korporeaalisia substansseja. Voitko kertoa, miten nämä kaksi lukutapaa eroavat toisistaan?

Näen asian tällä lailla: että Leibniz ei halunnut sanoa, että kivet, pöydät ja tuolit ovat eläviä, havaitsevia, liikkuvia olioita. Hänen mukaansa ne ovat vain korporeaalisten substanssien kasautumia. Niillä ei ole kykyä itseliikuntaan. Ne voivat kuitenkin liikkua itse hallitsevan monadinsa johdolla minkään toisen kappaleen työntämättä tai vetämättä niitä. Tämä on hankala erottelu Leibnizilla, kun mukaan otetaan vielä ennalta-asetettu harmonia. Nimittäin sen oloissa voi ajatella myös elottomien kasaumien liikkuvan itsestään – ne liikkuvat, koska niiden osat, niihin kuuluvat korporeaaliset substanssit, liikkuvat. Jos esimerkiksi otan kynän, liikutan omaa kättäni, mutten ennalta-asetetun harmonian näkökulmasta varsinaisesti liikuta kynää. Pikemminkin substanssit, jotka muodostavat kynän, liikkuvat juuri oikealla hetkellä siten, että näyttää siltä kuin liikuttaisiin kynää. Todellisuudessa kuitenkin substanssit kasaumassa, jotka muodostavat kynän, ovat kaikki liikuttaneet itseään.

Leibnizia tulkitessa ongelmaksi muodostuu helppo se, että tässä ja monissa muissa kysymyksissä hänellä on tapana käyttää metaforia ja analogioita väljästi ja hänen termistönsä vaihtelee eri kirjeenvaihtokumppanien kanssa. Ehdotat esimerkiksi, että ajatus monadista sielunkaltaisena immateriaalisena oliona oli vain puhetapa, joka auttoi Leibnizia jakamaan ajatuksia ranskalaisten kartesiolaisten filosofien kanssa. Pidätkö mahdollisena, että voidaan löytää lopullisia ja varmoja todisteita Leibnizin todellisesta, kypsästä kannasta koskien kappaleiden luontoa?

En usko, että filosofiassa on mikään lopullista. On monia eri tapoja lukea yhtä ja samaa tekstiä. Ei ole mitenkään tavatonta, että samaa tekstiä käytetään tukemaan aivan erilaisia lukutapoja. Epäilen myös, että

tulkintojamme menneistä filosofeista värittävät omat älylliset pyrkimyksemme ja kulttuurinen asiayhteys. Ei ole mikään sattuma, että korporeaaliset substanssit Leibnizin teksteissä alettiin ottaa vakavasti juuri 1980-luvulla, sillä tuohon aikaan läntisessä maailmassa heräsi valtava kiinnostus ruumiillisuuden ja panpsykismiin kaltaisiin aiheisiin. Nämä ajatukset olivat niin sanotusti ilmassa. Leibnizin tulkitsijat olivat osa tätä yleistä trendiä ja löysivät Leibnizin teksteistä viitteitä kappaleisiin ja korporeaalisiin substansseihin, joita ei ollut aiemmin huomattu tai otettu vakavasti. Siten filosofian historiankirjoitus kertoo paljon itse kirjoittamisensa ajasta.

Olen kuitenkin sitä mieltä, että kuva Leibnizista tulee muuttumaan, oli sitten ”todisteita” tietystä ajattelutavasta tai ei. On tosin vaikea uskoa, että olisi jokin tietty avainteksti, joka päättäisi kaikki tulkinnat. Se ei tietenkään ole mahdotonta, mutta filosofia on kysymistä ja se tulee jatkumaan.

Siirtykäämme nyt muihin leibnizilaisiin aiheisiin. Hannoverin Leibniz-kongressissa vuonna 2006 kysyt esitelmässasi, täydellistyykö maailma Leibnizin mukaan vähitellen. Oletko ajatellut tätä aihetta viime aikoina?

Olen kyllä ajatellut täydellisyyden käsitettä Leibnizilla joitakin vuosia, en ehkä niinkään sitä, täydellistyykö maailma ajassa, vaan yleensä täydellisyyttä hänen filosofiansa, erityisesti osana etiikkaan. On selvää, että Leibniz yhdisti täydellisyyden idean voiman käsitteeseen, ja samoin sellaisiin käsitteisiin kuin kauneus, järjestys, rakkaus, onnellisuus. Leibnizin yleinen optimismi näyttää kyllä johtavan ajatukseen, että maailma täydellistyy ajassa. Jos tämä on todellakin paras mahdollinen maailma, on järkevää ajatella, että siitä kehittyvä vähitellen parempi, rappiokausista huolimatta, ja saamme siten toivoa paremmasta tulevaisuudesta.

Toisaalta ajatus maailman täydellistymisestä ajassa on ristiriidassa voiman säilymisen lain kanssa, jonka mukaan yhden olion täydellistyessä ja saadessa lisää voimaa toisen olion täytyy vastaavasti heiketä, jolloin yleinen voiman

määrä maailmankaikkeudessa pysyy samana. Tässä mielessä maailman yleinen täydellisyysaste ei muutu hetkestä toiseen. On kuitenkin mahdollista, että Leibniz uskoi, että maailma voi täydellistyä jossakin suhteessa, esimerkiksi että jotkut luodut saavuttavat korkeimman moraalisen hyveen yleisen voiman pysyessä samana. Tässä tapauksessa osa monadeista muuttuu passiivisemmiksi, jolloin niiden aktiivinen voima vähentyy. Mutta tässäkin tapauksessa maailma ei tietenkään voi koskaan saavuttaa täysin täydellistä tilaa.

Olet myös kirjoittanut artikkelin Leibnizista ja ekologiasta. Pidätkö Leibnizia ympäristöajattelun pioneerina?

En, sitä hän ei ollut. Ekologisesti suuntautuneet filosofit ovat yleensä arvostaneet Spinozaa, mutta mielestäni Leibnizin ajattelussa on elementtejä, jotka ovat hyvin olennaisia ekologiselle ajattelulle, erityisesti hänen pluralisminsa, joka antaa meille virikkeitä ajatella uudella tavalla eläviä substansseja ja niiden suhdetta toisiinsa. Leibnizin ajatus siitä, että kaikki, mitä maailmassa tapahtuu, peilautuu elävien olentojen havainnoissa, ja että omat havaintomme peilautuvat toisten havainnoissa, auttaa mielestäni olennaisesti meitä ymmärtämään, miten me vaikutamme muuhun maailmaan: emme vain teoilamme, vaan myös ajatuksillamme. Jos Leibniz on oikeassa, kaikki representaatiot peilautuvat muissa ja myös me peilaamme kaikkea, mitä muussa maailmassa on. Tällä tavoin kaikkien paras etu on edistää hyvää: ei ainoastaan omaa hyvää, vaan myös maailmankaikkeuden jokaisen elävän olennon hyvää. Tämä on hyvin ekologinen ajatus. Leibniz piti kiinni siitä, että oma hyvämmehuhteutuu välttämättä muiden hyvään, joten paradoksaalisesti voimme edistää omaa hyväämme vain silloin, kun tavoitteenamme on muiden etu.

Mitä muita filosofisia kiinnostuksen kohteita sinulla on tällä hetkellä?

Suurin osa tämänhetkisestä työstäni liittyy tavalla tai toisella niihin tapoihin, joilla Leibnizin filosofia liittyy ekologiseen ajatteluun. Viimeksi olen työskennellyt relaatioiden ja identiteetin parissa. Voidaanko yksittäinen substanssi irrottaa sen relaatioista ja panna se muualle identiteettiä menettämättä? En usko tähän. Identiteettimme rakentuu relaatioista kaikkiin muihin substansseihin, ja käsittääkseni tämä on avain Leibnizin heijastamisen käsitteeseen: kaikki substanssit ovat suhteessa siihen maailmaan, jonka osasia ne ovat ja niiden näkökulma on se, miten ne ovat suhteessa kaikkeen muuhun. Olen hiljan julkaissut artikkelin ”Relational Space and Places of Value” (2011), joka perustuu Leibnizin käsitykseen avaruudesta ja jossa yritetään kehittää ajattelutapaa fyysisestä ympäristöstä: ei vain kappaleiden välisinä suhteina, vaan myös elävien olentojen välisinä havaintoja pyrkimysuhteina. Tämä muodostaa perustan kirjalle, jota tällä hetkellä työstän: pyrin siinä rakentamaan pluralistisen, panpsykistisen ekologisen filosofian, joka painottaa kaiken eettistä ja esteettistä yhteenkuuluvuutta.

Olet ollut mukana British Society for the History of Philosophy -järjestössä. Mitkä ovat käsittääksesi

varhaismodernin filosofian historian tutkimuksen hallitsevat trendit tällä hetkellä Britanniassa?

Muutaman viime vuoden ajan kiinnostus on kohdistunut ajattelijoihin, jotka eivät kuulu aivan kaanonin huipulle. Tällaisia ovat esimerkiksi Malebranche, Arnauld, Gassendi ja naisajattelijoista vaikkapa Cavendish ja Lady Masham. On herännyt myös hyvin hyödyllinen ja tervetullut kiinnostus asiayhteyteen ja kulttuurilliseen ilmastoon, jossa nämä ja tunnetummat filosofit elivät ja toimivat. Tästä näkökulmasta saa paremman näkymän kiistoihin, joita käytiin aikoinaan, ja käsittääkseni myös potentiaalisesti täsmällisemmän ymmärryksen heidän ajattelustaan. On myös vaikeampaa väheksyä heidän näkemyksiään ja pitää niitä täysin väärinä, kun asiayhteys otetaan huomioon.

Mielestäni pitäisi yleisesti soveltaa suopeuden periaatetta, kun luetaan historiallisia tekstejä: on reilua omaksua oletus, että miten tahansa eriskummalliselta jokin näkemys voi tuntua tai miten tahansa pätemättömältä jokin todistus tai argumentti voi näyttää, se on silti sen kirjoittajalle pikemmin järkevä kuin järjetön. Aina voi kysyä: miksi se oli järkevä kirjoittajalle? Ja tulokset voivat olla yllättäviä. Siksi tämä kiinnostus merkitysyhteyteen on ollut mielestäni erittäin hyvää kehitystä filosofian historian piirissä.

Olen samaa mieltä. Filosofian historiassa on otettava huomioon sekä filosofia että historia. Mutta voiko filosofian historian tutkimus auttaa meitä tutkittaessa tämän hetken filosofian ongelmia?

En usko, että filosofian historiaa voi tutkia tai laatia filosofoimatta, sillä ongelmia on ajateltava filosofisesti. Ja kun teemme niin, emme vain filosofoi menneiden ajattelijoiden kanssa menneisyydessä, vaan saatamme myös menneiden ajattelijoiden ajatukset ymmärrettäviksi omalle ajallemme. Tämä voi toisinaan saada meidät näkemään oman aikamme eri tavalla ja auttaa meitä ajattelemaan uusilla ja luovilla tavoilla.

Kirjallisuus

- Locke, John, *An Essay Concerning Human Understanding*. Toim. Pauline Phemister. Oxford University Press, Oxford 2008.
- Phemister, Pauline, Leibniz and the Elements of Compound Bodies. *British Journal for the History of Philosophy*. Vol. 7, No. 1, 1999, 57–78.
- Phemister, Pauline, Leibniz and Ecology. *History of Philosophy Quarterly*. Vol. 18, No. 3, 2001, 239–258.
- Phemister, Pauline, *Leibniz and the Natural World. Activity, Passivity and Corporeal Substances in Leibniz's Philosophy*. Springer, Dordrecht 2005.
- Phemister, Pauline, Progress and Perfection of World and Individual in Leibniz's Philosophy, 1694–97. Teoksessa *Einheit in der Vielheit. VIII. Internationaler Leibniz-Kongress, Hannover, 24.–29. 7. 2006*. Toim. H. Breger ym. G. W. Leibniz Gesellschaft, Hannover 2006, 805–812.
- Phemister, Pauline, *The Rationalists. Descartes, Spinoza, and Leibniz*. Polity, London 2006.
- Phemister, Pauline, Relational Space and Places of Value. *Logical Analysis and History of Philosophy*. Vol. 14, 2011, 89–106.